

Egy kis zászlótörténet

KÓFALVI TAMÁS

90

A mai értelemben vett zászlók kialakulásának ideje a lovagi hadviselés korába, a középkorba nyúlik vissza. Használatuknak kezdetben ugyanaz a praktikus célja volt, mint a címeres pajzsoknak vagy a sisakdíszeknek: az azonosítás. Míg azonban a pajzsok díszei, illetve a sisakokra erősített ékítmények elsősorban az egyének azonosítására szolgáltak, a zászlók feladata egyes katonai egységek összetartásának biztosítása volt. A középkor igencsak zűrzavaros, alapvetően személyes párharcból összeálló hadszínterein különösen fontos volt a zászlók iránymutató használata. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy zászlókat már az ókori római légióknál (hadizászlóként), Kínában, illetve az arab világban is (hatalmi jelvényként) használtak. A zászlók a középkori Európában leginkább hadizászlóként jelentek meg, később azonban a címerképeknek a zászlóra kerülésével hatalmi szimbólummá, tulajdonjeggyé is váltak. E funkcióik egészen a modern korig megmaradtak. A középkori európai zászlófejlődés fontos jelensége, hogy a zászlók hangsúlyos eleme a zászlórúd végére tűzött jelvények (sas, sárkány, farkasfej, kereszt, kettős kereszt, feliratos tábla stb.) helyett egyre inkább a lobogó textília lett. E hangsúlyeltolódás eredményeként napjainkban zászlón a legtöbb esetben – Kosztolányi Dezsővel ellentétben – már csak annak textil részét ért-

jük, a zászlóábrázolások is általában tartórúd nélküliek, hiszen a tartórudak semmilyen egyéb jelentéshordozó elemmel, egyedi jeggyel nem rendelkeznek, pusztán a zászlótextil fizikai rögzítésére szolgálnak. A címeres zászlókat a korábban általános elnevezések (latin: *vexillum*, német: *Gonfanon*) helyett új névvel illeték: *bannière* (francia), *Banner* (német), *bandiera* (olasz). Azt a katonai egységet, amelyik egy zászló alatt vonult hadba, bandériumnak nevezték. Ez a logika él tovább a magyar zászlóalj fogalomban is.

A bandériumok jelentették a középkori hadsereg-szervezés alapegységeit. Magyarországon eleinte csak a főbb tisztségeket viselő báróknak – a világi és az egyházi bárókat egyaránt ideértve –, a 15. századtól viszont már a gazdagabb nemeseknek is saját bandériumot kellett kiállítaniuk. A bandériumállítás kötelezettség és kiváltság is volt egyben. Terhét a vonatkozó katonai költségek fedezése, előnyét pedig a saját katonai potenciál fenntartása jelentette, amely zűrzavaros időszakokban, például trónviszályok idején különösen jól jöhetett. A bandériumok létszáma eleinte néhány száz fő volt, a 15. században a bárói bandérium 400 főből állt. A zászlóaljak létszáma ma is ebben a nagyságrendben mozog (400–800 fő). A bandériumállításra kötelezett főurakat zászlósuraknak is nevezték.

Heraldikai zászlók I. Erzsébet angol királynő (ur. 1558–1603) temetésén

The Queen leans by four horses upon which chaire and the coffin covered with purple velvet and upon this the representation. The canopy beneath King's

A ZÁSZLÓTEXTÍLIÁK FELERŐSÍTÉSE

„Csak bot és vászon...”

Az idők során a zászlótextíliák zászlórúdra erősítése is változásokon ment keresztül. A hadizászlók eredetileg függőleges tájolásúak voltak, rövidebb oldaluk mentén a zászlórúdra erősített keresztrúdról függtek alá. Az egyházi zászlók (pl. körmeneti zászlók) esetében a mai napig ez a felfüggesztési gyakorlat figyelhető meg.

A napjainkban megszokott, rövidebb oldal menti közvetlen felerősítés mellett gyakorlati érvek szóltak, hiszen a keresztrúd kiiktatása a szerkezet egyszerűsödését, a zászló súlyának csökkenését, ezáltal könnyebb mozgását eredményezte, illetve a zászló könnyebben és hordozóját kevésbé zavaró módon tudott szélirányba állni. A keretes zászlók esetében a zászlórúd felső végéből, arra merőlegesen kiinduló oldaltartó révén a zászlónak két oldala rögzített. Ez a felfüggesztési mód a négyzet alakú zászlók esetében bír külön esztétikai értékkel.

A ZÁSZLÓK ALAKJA

„de nem bot és vászon...”

A hadizászlók a lándzsára kötött vagy szúrt textíliákból alakultak ki. Alakjuk gyakran volt konkáv, az egyik rövidebb oldaluk sokszor kettő (fecskefarkú zászló), három (fecskefarkok nyelvvel) vagy még több farokban végződött. A konkáv formák előnye volt, hogy relatíve kisebb felületük, illetve csapódó végük nem egybefüggő élé miatt a szél kevesebb kárt tett bennük. A címerképnek a zászlóra helyezése felgyorsította a zászlók formájának konvex téglalappá alakulását. A szabályos téglalapon egyértelműbben meghatározható volt a zászlómező kiemelt jelentőségű közepe, illetve a címerképek számára fizikailag is több hely állt rendelkezésre.

Középkori zászlók és címerek az ún. Manesse-kódex egyik lapján (14. század)

A MAGYAR TÖRTÉNELMI ZÁSZLÓSOR

„...hanem zászló.”
(KOSZTOLÁNYI DEZSŐ)

A magyar történelmi zászlósor a magyar történelem kiemelkedő időszakaihoz, személyeihez, katonai eseményeihez kötődő zászlók gyűjteménye, amelyet 1985-ben állítottak össze. Az akkor 17 darabból állt gyűjtemény mára 23 darabra gyarapodott, kikerült belőle például a Tanácsköztársaság zászlója, bekerült ugyanakkor az 1956-os forradalom egyik szimbólumává vált lyukas nemzeti zászló. A zászlósor a katonai jelképek sorába tartozik, katonai tiszteletadás mellett vonultatható fel. A gyakorlatban a jelentősebb állami ünnepekre e zászlósornak az ünnephez aktuálisabban kapcsolódó darabjaiból (az eredetiről készült másolatokból) válogatnak. Az eredetiben már nem létező zászlókról a különböző írott és egyéb történelmi forrásokban található ábrázolások és leírások alapján készültek rekonstrukciók.

A Fekete Sereg zászlójának rekonstrukciója (1462–1493)

A BANNER

A weboldalak felső (vagy alsó) részén gyakran találkozunk olyan területtel, amely hangsúlyos helyzete révén statikus vagy dinamikus reklámok, kiemelt tartalmak elhelyezésére szolgál. E terület neve – keskeny, hosszúkás alakja miatt – a hadizászló germán elnevezéséből származik.

A FEHÉR ZÁSZLÓ

A fehér szín a történelem során – különböző szimbolikus jelentésekkel – számos zászlóban megjelenik. Valamennyi zászló közül azonban valószínűleg a teljesen fehér zászló a legismertebb. A fehér zászló a harcoló felek között a megadás jelzésére szolgál. Erre a célra már az ókorban (Kína, Római Birodalom) is használták. Jelenleg a fehér zászló tiszteletben tartását a genfi egyezmények szavatolják.

A VEXILLOLÓGIA TUDOMÁNYA

A vexillológia a zászlók és lobogók történetével, használatával, fejlődésével foglalkozó történeti segédtudomány, amelynek elnevezése a latin eredetű *vexillum*, 'zászló' jelentésű szóból származik. Mivel a zászlóhasználat elterjedése szoros összefüggésben van a címerek zászlóra kerülésével, ezért a címeres (heraldikus vagy heraldikai) zászlók mint címerhordozók tanulmányozása sokáig a heraldika keretein belül maradt. A vexillológia alapítójának Whitney Smith (1940–2016) amerikai vexillológus (magának a vexillológia kifejezésnek is megalkotója) tekinthető, aki nemcsak a tudományterület intézményesüléséhez járult hozzá (önálló folyóirat indítása, az első nemzetközi vexillológiai kongresszus megszervezése), hanem megteremtette a zászlótan saját terminológiáját és tipológiáját is.

A zászlótan nemzetközi szervezete (Zászlótani Társaságok Nemzetközi Szövetsége – FIAV) ernyőszervezetként fogja össze a területi és egyéb alapon, a fizikai és a virtuális térben szerveződő kisebb vexillológiai szervezeteket, társaságokat. A szervezetnek 1995 óta tagja az egy évvel korábban alakult Magyarországi Zászló Társaság is.

Keresztes lovagrendi zászlók (fentről le: Templomos Lovagrend, Máltai Lovagrend, Teuton Lovagrend, Szent Lázár Lovagrend)

Kínai zászlóábrázolás a Song-dinasztia korából (Kr. u. 960–1279)

Lovagrendi zászlók a Szt. Giles-katedrálisban
(Edinburgh, Skócia)

© Határtalan Régészet - Archeológiai magazin

Sir Henry de Stafford herceg zászlója (1475 körül),
rajta az ún. Stafford-csomó, illetve az ún.
Bohun-hattyú ábrázolásokkal

ZÁSZLÓ VAGY LOBOGÓ?

A látszólag szinonimának tűnő, és sokszor akként is használt elnevezések között van különbség. A zászlóhasználat szempontjából, eredetét tekintve a zászló a szárazföldi csapatok irányításában, a lobogó pedig vízi – katonai és kereskedelmi – járművek azonosításában játszik szerepet, felségjelzéseként mutatva azok hovatartozását. E két funkció eltérő használati módot is eredményezett. Míg a zászlókat tartósan rud(ak)ra erősítve használták és tárolták, a lobogókat zsinórra erősítve húzták fel az árbóc tetejére, majd használat után leengedték, és összehajtogatva tárolták. A 'nemzeti lobogó' elnevezés is jelzi, hogy szerepe a zászlónál általánosabb, elvontabb (az egész nemzet összetartozásának, egységének kifejezése), illetve fizikai használata (zsinórra erősítve fel- és levonás) is a vízi közlekedésben elterjedt móddal azonos. Ezt bizonyítja annak a hajózási kifejezésnek a fennmaradása, illetve a hajózás világán kívüli használata, miszerint a lobogót bizonyos esetekben (pl. gyász, nemzeti tragédia) „félárbóccra eresztik”, pedig nem is árbócon, hanem egy város közepén egy zászlórúdon lengedezik. Ezzel együtt a 'zászló' kifejezés sokszor kiszorítja a 'lobogót' (lásd például az „ünnepélyes zászlófelvonás” kifejezést), a mindennapi szóhasználat a 'lobogó' szót egyszerűen csak a 'zászló' stilsztikailag választékosabb, igényesebb változataként kezeli.

Az egyetlen fennmaradt római *vexillum*
(Kr. u. 3. század)